

GÁL SÁNDOR

NONPROFIT? ÖNKORMÁNYZATI? ÜZLETI?

„Összevetésükkel nem érveket, gondolatokat kívántam megfogalmazni”

Olykor már megérint az elmúlás, hessegetem a kétség agyamban köröző képeit. Nem sorsom, hivatásunk jövője ébrenszegtető aggodó gondolataimat. A népművelés felett eljárt az idő? Nem ily sekély örökségünk. Rendszerváltást előkészítő szerepünk elvitathatatlan. Nélkülünk nem így történt volna. Sokan, sok helyen a leghaladóbb gondolatok házigazdái, a remény ébren tartói voltak. Ugyanakkor a sebességváltásról szívesen folytatnék elme-rengető eszmecsereket.

Kijelentéseimnek magyarázó tartalmat adhat életpályám. Különböző – nagy, közepes és kicsi, községi, városi és megyei hatókörű, egyszemélyes és strukturált – intézményekben szereztem tapasztalatot. A rendszerváltás előtt vállalati tulajdonú, közös fenntartású intézményt vezettem. Ma egyházi tulajdonú, közös fenntartású, önkormányzati intézményben dolgozom.

A kulturális célú közhasznú társaságok egri országos tanácskozásának friss élményei, adatai az agyamban. Talán ez utóbbi élmény sarkallt arra, hogy írjak a nonprofit szervezet által működtetett intézményeknél szerzett tapasztalataimról. Pontosabban egyesületek, alapítványok (továbbiakban: civilek) által fenntartott/működtetett intézményeknek a közművelődési feladatellátásban, szerződéses formában vállalt/betöltött szerepéről.

Bevallom, mindenféle elvárás nélkül néztem körül a civil házak táján, mert tisztában vagyok azzal, hogy hagyományai ellenére ez a fenntartói/működtetői forma napjainkban mellőzött, de fogalmazhatok úgy is, hogy elfelejtődött. Ennek egyik oka, hogy a rendszerváltást követően a korábbi egyleti tulajdonosok nem kapták vissza ingatlanjaikat. Több helyen azért, mert már jogutód sem létezett, de sok esetben ügyes politikai lobbij játszott a közvagyon „megbízhatóbb kezekbe”.

Volt több olyan egyesület is (országos és helyi), amely visszszakapta nagy múltú ingatlanát. A menedzsment (!) hagyománytisztelője viszont csupán a gazdag egyleti vagyon feléléseig tartott. Volt olyan kisteleptülés is, ahol a testületől bizalmat kapott – önállóságát féltő, a partnerség tartalmát félreértelmező – egyesület a függetlenség hamis mítoszával döntötte össze az éppen épülő, új típusú intézményműködtető formát. Ezek az okok negatív hatásukban nem maradnak el az elsőtől.

Az Ózdi Olvasó Egylet – melynek 1984-ben centenáriumi bizottsági titkára lehettem – a rendszerváltást követően saját menedzsmentje „rabolta ki”, tette működésképtelenné. Tehette ezt a nonprofit szervezetekre vonatkozó törvény sajátos értelmezésével, a helyi önkormányzat beleszólási lehetőségének kizárásával. Múltba búsongóként kérdezem magamtól is: hol van már az a tudás, felelősség és felelősség, amely több mint száz egyletnek otthont adó székházat működtetett úgy, hogy nem kapott állami támogatást. Máris hallom a szakmai érvekkel vitára mindig kész kollégáimat: más volt a kor, a művelődési szokások, nem volt értékválság, globalizáció, konkurencia – bla-bla-bla.

Állítom, hogy semmi nem volt más, ami hivatásunk lényegét érinti. Tény, hogy ezeknek az intézményeknek a szükségessége megkérdőjelezhetetlen volt. Valóságos közösségeik, valószínű tagokkal, valószínű tulajdonosi tudattal rendelkeztek. Hol áll az önkormányzati fenntartású intézmény, vagy az újkor

divatjaként létrehozott kht? Mindkettő ugyanazon a ponton – még mindig az önkormányzati (testületi) függőség állapotában, kevés valószínű tulajdonossal.

Itt kell halkán említenem, hogy hivatását ebben a közösségi térben élő, újateremtő vállalkozó-népművelő, vagy bizonyítottan működőképes, erős helyi közhasznú civil szervezet/szövetség megbízásával visszacsempészhető a házakba e korszellelem. Természetesen a mai korszellelem ellenében.

Hiszen ma a kultúra költségvetési vita a megvonások mértékéről. Kultúra, amelynek állandó kísérő minősítője a „maradványelv”, amely magyar sajátosságként túlélt a szocializmust. Az a korszellelem, amelyben a kultúra szóatra ingerlő igehirdetés, amelyben az embert emberré formáló erőteret fogyasztóivá, kommerszé, fel nem lehelhetővé varázsolják: a politika és a politikával szövetséges médiák. Az országos éppúgy, mint a helyi. Az a korszellelem, amelyben a művelődés házat – rideg, hivatalos kifejezéssel – közművelődési intézménynek/színteremnek titulálja a szakma, melynek bezárása, átszervezése nem nagy ügy (sem Debrecenben, sem Pétervárában). Nagy találmány viszont újbóli megnyitása, a „revitalizáció”, ezzel a kapunyitással működésképtelenségét magában hordozó épületet kap a település, amelynek nem volt ereje (közösségi ereje) megtartani azt. Nem kell hozzá jósnak lenni, elegendő egy-két sovány év a fenntartó önkormányzatnak, hogy újra zárva legyen az ajtó.

Ezzel a bevezetővel nem riasztani kívántam, csak megbarátkoztatni a reménytelenség stabil korszakával a kedves olvasót/vagy olvasó kollégát. Természetes, hogy a legteljesebb örömet jelentené számomra, ha megcáfolna a mindenkorai politikai hatalom. No, nem sorjázó frázisokkal, elegendő lenne néhány szó, amelyet végleg száműzhetne a kultúra környezetéből. Megnyugtató cáfolat jeleként értékelném az áporodott légkörű, félresiklott szakmai konferenciák eltűnését, és friss szellemi áramlatok felbukkanását is a népművelésben.

Mert korszerű, közösségépítő, forrásteremtő és értékmentő közvetítő a népművelés – legalább is ezt örököltük. Ezért, ha a népművelés intézményeinek hasznosságáról, tapasztalatairól írok, nem vizsgálhatom csupán egyiket vagy másikat. Az egyesületi, alapítványi intézmények működésének tapasztalatairól csak úgy fogalmazhatok meg értelmezhető gondolatokat, ha viszonyításra alkalmas közegben teszem. Feltétlenül utalnom kell a számában is kevés ilyen típusú intézményre, szubjektív okként az országos reprezentatív vizsgálat és modellértékű tapasztalat hiányára. Ugyanakkor azt sem tehetem meg, hogy a nonprofit működtetésű intézmények tapasztalata ürügyén ne szőjem frásomban a kulturális közhasznú társaságok (továbbiakban: kht) országos konferenciáján hallottakat. Köztudott, hogy az intézményt működtető kulturális kht ugyanabba a nonprofit kategóriába tartozik, mint az egyesületi vagy alapítványi intézmény. Mindezekre tekintettel az önkormányzati intézményt választom viszonyító háttérformaként, amely stabil, ugyanakkor nem versenyképes, bürokratikus és kényelmes, de nem hatékony, és egyébként önkormányzati.

A KÖZMŰVELŐDÉS SZERVEZETRENDSZERE

Az Európai Unióban kultúra és oktatásügyben a nemzeti sajátosságok, értékek tiszteletben tartása elvi alap. Az unióban nem egyedülálló – de a közművelődés területén sajátos – kulturális intézményhálózati örökséggel rendelkezünk. Miként használjuk ezt a magyar kultúra megtartására, fejlesztésére, a nemzeti identitás korszerűségének védelmére, építésére? Ebben jelentős szerepet tölthetnek be a közművelődési intézmények. Ezért nem mindegy, hogy a jövőn gondolkodva miként keressük, és megtaláljuk-e az intézményfejlesztés terén sajátos értékeinket felhasználó, legcélravezetőbb utat? Milyen intézménytípus vagy konstrukció felel meg az unióban a forrásteremtő és partnert találó gyakorlatnak, melyik magyar (és nem adaptált) intézményi működési modell lehet sikeresebb legújabb kori nagyházainkban? Ezekre a kérdésekre a népművelő szakmának kell elméleti, szakmai és gyakorlati választ találni.

A közművelődési feladatellátást szaktörvény, megyei és helyi rendeletek szabályozzák. Ez ad létjogosultságot a színtérnek – működési formától függetlenül. Fogalmazhatok úgy, hogy ebben nem állunk rosszul, mégsem állunk jól. Mert igaz az, hogy írott malaszt marad a kultúra védelme, fejlesztése városon és falun, ha nincs távlat, nincs közösség és a közösségnek ereje, amely erre szorítaná a hatalom képviselőit. Akik egyébként jó és rossz emberek, műveltek meg műveletlenek, ahogy az emberek között kialakult e néhány tízezer év alatt. De a képviselői demokráciában ők az irányítók.

Napjaink közművelődési intézményeinek irányítására jellemző az önkormányzati, azaz *politikai irányítás* és – mondjuk ki – mindenhatóság. Ez a politikai alapon választott testület döntéseivel ura a helyi társadalom közösségi terének, sok helyen a művelődés/kultúra egyetlen objektumának, és ezen az a kevés (!) Közművelődési Tanács sem változtatott eddig, amelynek törvényben foglalt joga lenne... Ebben a képletben a többségben 100 % önkormányzati tulajdonként működő kht és az önkormányzati intézmény nem mutat különbséget. Ha leegyszerűsíttem, akkor ebben a képletben a jövő a régi-új típusú egyesületi, alapítványi intézményeké. Ez a forma biztosítja kizárólag a közvetlen részvételi demokrácia lehetőségét a házakat lakó, értékeit adó közösségek képviselőinek. A törvény intézményműködtetőként/fenntartóként kizárólagos jogokat biztosít számukra. A hasznosság kérdése ebben az intézménytípusban napi, gyakorlati értékelésnek van alávetve. Ez lenne a megoldás? Számomra is túl egyszerű – bár igaznak tűnik, de nem valószínű.

Közelítsünk néhány kiemelhető ponton a mindenható pénz oldaláról az intézmények hatékonyságához és stabilitásához. Míg az önkormányzati intézmény jogszabály alapján állami/önkormányzati támogatásban részesülve jut költségvetése lényeges bevételéhez, addig a kht önkormányzattal kötött megállapodásban szabályozottan jut ugyanahhoz az államtól átadott támogatáshoz. Mindkét működési forma további önkormányzati bevételhez juthat céltámogatás formájában. A garancia mindkét esetben adott, amennyire a – bevezetőben leírtakra figyelemmel – a gazdasági helyzet, politikai bölcsesség erre garanciát nyújthat. Sem a kiadás-bevétel aránya, sem a bevétel összetétele nem mutat karakteres eltérést, amennyiben egy valószínű piaci szereplőként viselkedő önkormányzati fenntartású intézményt és a nonprofit alapon működő kht gazdálkodását vizsgáljuk.

Találunk különbséget egy lényeges ponton: a kht gazdálkodási (üzleti) tevékenységet folytat, amelyben a költségvetés tervezése olyan munka, amelyhez nemcsak a menedzsmentnek fűződik érdeke. Gátolja ezt az önkormányzati intézményben egy beidegződés, amely a gazdasági/pénzügyi és a szakmai terület képviselőinek elkülönülésében, a konstruktív együttműködés hiányában mutatkozik meg. Jellemző a meglévő pénzeszköz elosztása egyik oldalon, és szembeállítás a (vállalt, vagy kapott) szakfeladat ellátási kötelezettség között keletkező szakadék folytonosságával a másik oldalon.

A civil működtetésű intézmények költségvetésében nincsenek garanciális elemek. Amennyiben közművelődési megállapodással rendelkeznek, úgy részesülhetnek az önkormányzati költségvetésből, ami elérheti akár a bevétel 40%-át is. A gazdálkodásukra mégsem jellemző a bizonytalanság, mert a szakmai munka és a pénzügyi egyensúly megtartása érdekében rugalmas gazdálkodást folytatnak, hozzáteszem nagy felelősséggel. A bevétel-kiadás aránya egyensúlyos, a pénzügyi ellenőrzés szinte folyamatos az egyesületi közgyűlés által választott felügyelő/pénzügyi bizottság részéről. Jelentős az intézmények pályázati bevétele. Gazdálkodásuk eredményességében külön szerepet kap a tagdíj, az adomány és az önkéntes munka tervezhetősége. Érdekes tapasztalatom volt, hogy nem panaszkodnak, gazdálkodnak és bíznak stabil szervezetükben. Ezen a ponton a kht és a civil intézmény hatékony gazdálkodási forma. Az önkormányzati intézményben a „nagykalap” nem csak begyűjt és letakar, de a meglévő, keletkező lyukakon el is folyhat a pénz.

A tulajdonosi szemlélet a költségvetés és gazdálkodás oldaláról – egyféléképp – már említésre került. Ebben a vonatkozásban az intézmény alkalmazottai és közösségei legérettebb formát a civil intézmény keretein belül mutatnak. Amennyiben a fenntartó és működtető is civil szervezet, nincs kétség az intézmény jövőjéről. Nem kap más funkciót átszervezés leple alatt, mert nem „fent” döntenek alapvető kérdésekben. A vezetőket a civil szervezet/szövetség közgyűlése választja, alkalmazásuk határozatlan idejű, jogszabály szerint bármikor véget vethetnek a munkaviszonynak. Viszont a közgyűlés kultúrabarát környezetet biztosít – szemben az önkormányzati közgyűlés laikus, olykor kultúraellenes attitűdjével – amelyben nincs politikai erőter. A közgyűlések közötti időszakban a választott elnökség nemcsak részt vesz a munkában, de kapcsolatai révén jelentős támogatottságot szerezhetnek az intézménynek. Ebben a légkörben szakmai munka tervezése jelentősen eltér más típusú intézményektől. Mivel a költségvetési bevételek garanciáját a szervezet gazdálkodása teremti meg, így a gazdálkodási, szakmai feladatok tervezése ugyanazon folyamat része. Ebben a folyamatban jelentős szerepet kap a szervezet/szövetség vezetőségének és az intézmény menedzsmentjének közös gondolkodása. Nem véletlen, hogy a felügyelő bizottság érdeklődését nem tolatodásként vesszük, hanem a felelősség közös vállalásaként, és az esetleges korrekció elvégzéséhez szükséges szakmai segítséggént.

A fejlesztések az alapvető célok magasabb színvonalú megtartását szolgálják, nincs kényszer a folytonos megújításra. Ez a civil házat használók (egyesületi tagok, közösségek tagjai) közös és nyilvános ügye. A közösség döntése, hogy a terembérlet, szakmai szolgáltatás és vállalkozói tevékenység jellemző bevételi forrás lehet, ugyanakkor a rendezvények, közösségi progr-

nok kiadásait költségvetésükből biztosítják. Egyleti hagyományra emlékeztet az a közgyűlési döntés, amelynek értelmében a rendezvényeken az ingyenesség a tagság joga.

A tartalmi munka szerkezete nem mutat nagy különbözőséget, de találunk lényeges sajátosságokat a civil intézményeknél. Míg a kht működésének nem feltétele az önművelő, művészeti, hagyományörző, hobbi közösségek támogatása, addig civil intézmény kimondottan előtérbe helyezi ezek fenntartását. Alapításának lényegéből fakad, hogy az egyesület és a közösségek tagjainak igénye megelőzi a rendezvényszemléletet. Az emberi kapcsolatok fenntartása, a korosztályi párbeszéd megelőzi a szakmai kapcsolatok fejlesztését. Nagy értéke van a tagságnak. Nagy gond viszont az elöregedés. Ifjúságot vonzó közösséggelők is híjával vannak, mint általában a művelődési házak. A civil intézményekben a népművelői munkának az egyesületi tagság igénye szab irányt. Hangsúlyosak a közösségi élet rendezvényei (ismeretterjesztő, művészeti programok, magyarságtudatot, nemzeti összetartozást elősegítő események). A rendezvényeken túl nyitottak közösségek irányába, befogadó szellemiségűek. Sokszínű szakmai munka folyik, mégsem mutat annyi közös vonást, mint az önkormányzati intézmények esetében. Talán a közösségi hagyományokat és a hazai, külföldi kapcsolattartó, fejlesztő programokat lehet ide sorolni.

Az útkeresésben nem mellőzhető az a szakmai tudás, kapcsolati tőke, amely a kulturális területen működő civil szervezetek szövetkezésében rejlik. Nem kizárólagos út, de a Közművelődési Tanács felkínált lehetősége úgy az önkormányzati, mint a kht formában működő intézménynek segíthet a hatékonyabb érdekképviselés elérésében. Ennek fejében el kell(ene) viselni a civil kontrollt. Ez nem lehet idegen tőlünk, hiszen elsősorban a közösségeké a ház.

Az országos szakmai érdekképviselések tehetnek azért, hogy álviták helyett valós, az uniós források eléréséhez vezető utakról szülessenek – akár részletező – egy-egy megye tapasztalatát elemző dolgozatok. Nem kétséges az egeri konferencia után, hogy amíg egy kolléga úgy kezdi a mondatát, hogy az önkormányzati intézménnyel szemben miért hatékonyabb a kht-s működési forma, nem értjük egymást. Mert nem érhetünk célba, amíg úgy érzi, hogy ellensége az önkormányzati intézmé-

nyekben dolgozó népművelő. Így csak öntévesztők lehetünk mindannyian. Nem válthat ki ellenérzést a másik oldal megnyilatkozása. Nincs másik oldal, mi egy oldalon vagyunk.

Csak néhány civil intézmény munkaszervezetét, költségvetését vizsgálhattam. Összevetésükkel nem érveket, pusztán gondolatokat kívántam megfogalmazni – vélhetően az új típusú partnerség kialakítása, vagy akár egy frissítő szakmai vita (akár vitasorozat) érdekében.

Végezetül újra példa a múltból. Az idézett Ózdi Olvasó Egyesület épületében 1000 férőhelyes színházterem, a kor színvonalán álló profi színpadtechnika (esőfüggöny, süllyesztő, lengő trapéz, forgószínpad, zsinórpádlás, zenekari árok, öltözők), bál- és biliárdterem, kártyaszoba, étterem és konyha, kerthelyiség, (amelyet télen korcsolyapályává alakítottak), galéria, könyvtár és mozi működött, nem sorolom, mert mesének tűnik, pedig egykor ez volt a valóság.

Ma nincs ilyen erős egyesület, alapítvány? De igen, csak szándék nincs még, amely a civil közösségeket eléggé felnőttnek, a vezetőséget eléggé felkészültnek, a munkatársakat eléggé elhivatottnak és kreatívnak ismerje el. Nem mellékes az sem, hogy egy szervezet vagy több szervezet szövetsége jelentkezik-e a feladatra. Az érettség bizonyítéka, ha ebben a vitathatatlanul újszerű együttműködésben felismert közös felelősség „megférti egy gyékényen”. Volt erre példa, a rendszerváltás előtti a társadalmi vezetőség. Még, ha az egyleti örökség groteszk mímelésésként értékeljük is, emlékeztetett valamire.

Az intézményi jövő: nonprofit, önkormányzati, üzleti? Nem tudom, de azt tudom, hogy nélkülünk nem jöhet létre megújulás. Tudom, hogy ez előtt állunk. Európa tiszteli hagyományainkat, de életképtelen rendezvényszemléletünket nem díjazza. Ne adjuk fel örökségünket, de semmi okunk szakmai gögre. Úgy gondolom, hogy nem megváltani kell a közművelődést, csupán megtartani annak eredeti tartalmát. A jövő kultúra nélkül nem kell, mert emberként (népművelőként is) riaszt a tunya, igénytelen tömeg. Vágyom a saját sorsát közösségbe helyező, közösségi otthonát igénnyel működtető embertársaimmal való szakmai párbeszédre, mert ez munkát, értelmet és távlatot ad nekem, népművelőnek.

PÁL MIKLÓSNÉ

VÁLLALKOZÁSBAN MŰKÖDŐ MŰVELŐDÉSI HÁZAK BÉKÉS MEGYÉBEN

Megyénkben 2000. novemberében 75 művelődési otthon jellegű intézmény közül a gyomaendrődii és az elekii – mind a kettő kisváros – magánvállalkozó működteti.

A Magyar Művelődési Intézet felkérése alapján arra vállalkoztam, hogy bemutassam miként és miért alakult át az önkormányzati költségvetési intézményi forma vállalkozóivá.

Milyen volt az átalakulás folyamata? Mi jellemzi e működési forma gazdasági mechanizmusát? Változott-e, ha igen, hogyan a személyi ellátottság, a tartalmi tevékenység? Milyen előnyei és hátrányai vannak e működési formának?

Mindkét vállalkozás rövid múlttra tekint vissza. Tapasztalatokat, tendenciákat, következtetéseket helytelen lenne levon-

ni. Bízom benne, hogy a mellékelt dokumentumokból, a kollégák nyilatkozataiból körvonalazható a közművelődés vállalkozói formájának mibenléte.

I. Interjúk:

REIBEL MIHÁLY MŰVELŐDÉSI HÁZ, ELEK

Beszélgetőpartner: Árgyelán György, vállalkozó-népművelő

1. Az átalakulás

– Mikortól működik vállalkozási formában a művelődési ház?

– 1999. október 1-től.

– Hogyan jött létre a vállalkozói forma?